

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

РУСИНСКИ ЈЕЗИК У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ / ВОЈВОДИНИ¹

Апстракт: Преци војвођанских Русина су се населили у централној Бачкој средином осамнаестог века. Аутор настоји да укаже на значајне тачке из историје малобројне русинске националне заједнице у Републици Србији / Аутономној покрајини Војводини и њеног језика. Он ту историјску нит прати од конфесионалних школа и првих русинских културних организација (1919–1933), преко основних школа и једине русинске гимназије у свету у Руском Крстуру (1945), до Одељења за русинистику у Новом Саду (1972). Крајем двадесетог века Александар Д. Дуличенко је русински језик описао као социолингвистички посебан словенски микројезик. Он је заступљен у просвети, администрацији, науци, властитим културним институцијама, цркви, драмским колективима, уметничкој литератури, периодици, радију и телевизији. Данас су мањинска права русинске националне заједнице заштићена међународним документима (ОУН, СЕУ, ОЕБС) и функционисање русинског језика у Војводини / Србији има будућност.

Кључне речи: русински језик, Русини у Војводини / Србији, мањинска права.

Када су се границе мађарског краљевства до краја 13. века прошириле чак до врхова Карпатских планина, и Русини су се нашли у тим границама. Они су живели у североисточним окрузима, тачније, у Шаришу, Абауј-Торни, Гемеру, Боршоду, Земплину, Саболчу, Ужу, Угочи и Марамарошу. После пораза и протеривања Турака из Бачке, Срема и Баната, аустроугарским властима је требало више становништва на југу државе. То је разлог што су и Русини колонизовани у Бачку средином 18. века. О томе пише Славко Гавриловић: „Комора је доводила и Словаци и Русине, чинећи тако разноврсност становништва у Бачкој” (Gavrilović 1977: 153). Гавриловић истиче и да су се крајем 18. века међу старо, српско становништво насељавали и Немци, али су они долазили из немачког царства, док су се друге народности само премешта-

ле у оквирима Аустроугарске монархије тзв. унутрашњом колонизацијом. Досељење Русина у Бачку средином 18. века у суштини је представљало миграцију из „горњих делова” у „доње делове” исте државе.

На територију данашње Србије први Русини су се доселили пре непуних 270 година из североисточних жупанија тадашње Аустроугарске монархије, углавном из Земплина, Шариша и Боршода, то јест из крајева који се данас својим највећим делом налазе у Словачкој, али и у Мађарској и Украјини.

Да су Русини донели са собом традицију, просвету и духовност сведочи и чињеница да су већ кроз неколико година од досељења основали школе (у Руском Крстуру 1753. године, а у Куцури 1765. године). Биле су то црквене (конфесионалне) школе, тзв. тривијалке, у којима се на русинском језику, поред веронауке, учило читати, писати и рачунати. Црква је у том периоду била једини фактор очувања језика и, уопште,

¹ Рад је урађен у оквиру пројеката 178002 и 178017, које финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

ширења образовања и културе. Због тога што се у цркви конфесионално изједначавало са народним и културно-просветним, црква је стекла углед чувара народног бића и допринела развоју осећања према коме се припадност гркокатоличкој цркви идентификовала са припадношћу националној заједници (Хорњак 2006: 35).

Нова ера у образовању и у коришћењу русинског језика у службеној сфери настаје оснивањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1919/1920. године, када су Русини признати као национална мањина словенског порекла, у складу са *Повељом Друштва народа*. Као последица таквог позитивног приступа државе мањинама, између два светска рата основане су и прве културно-просветне организације Русина и започета је значајна издавачка делатност (календари Русинског народног просветног друштва и Културно-просветног савеза југословенских Русина, први уџбеници за основне школе, као нпр. *Буквар* 1920. године и читанке, недељне новине *Русинске новине (Руски новини)* за Русине у Краљевини СХС 1924. године и *Зрак* 1934. године, часопис за децу *Наша баштица* 1937). У то време је, након објављивања првог дела на народном језику, Идилског венца *Из мог села* (1904), Хавријил Костељник објавио и прву граматику русинског језика, *Граматику бачванско-сремског говора* (1923). Други светски рат прекинуо је активност обе основане организације, у народу познате као „Просвета” и „Зрак”.

Следећа фаза настаје одмах после Другог светског рата. У фебруару 1945. године у Руском Крстуру основана је прва средња школа у свету на русинском језику. Реч је о гимназији која је име добила по истакнутом учитељу у Крстуру, Петру Кузмјаку, а којој је директор био у то време најзначајнији русински лингвиста – професор Хавријил Х. Нађ. Исте године почеле су да излазе недељне

новине, али сада под насловом *Русинска реч (Руске слово)*. Годину дана касније (1946) обновљено је и публиковање календара под насловом *Русински народни календар*. Већ следеће године (1947) обновљено је и објављивање дечијег часописа *Вртић (Заградка)*. Пет година касније (1952) почео је да излази и часопис за књижевност *Светлост (Шветлосц)*.

Године 1949. русински језик улази и у етар с обзиром на податак да је те године емитована прва радио-емисија на русинском језику, коју је припремила Русинска редакција Радио Новог Сада. Минутажа русинских емисија постепено је увећавана да би данас имала око 250 минута дневно. Програм на русинском емитују и локалне радио-станице Врбас, Кула и Шид (Варга 1999: 63).

Колико официјелна решења могу допринети развоју једне националне заједнице недвосмислено показује период од почетка седамдесетих до краја осемдесетих година 20. века. Била су то најпродуктивнија времена и за писани медиј, а почео је са радом и нови, електронски, телевизијски медиј. Историјски тренутак свакако представља 1975. година, када је са радом почела и Русинска редакција Телевизије Нови Сад. У почетку је минутажа била веома мала, а данас је русински језик заступљен на малим екранма у просеку око 200 минута недељно. Минутажа, подразумева се, варира, јер се нпр. „Широки план” емитује 90 минута сваке прве недеље у месецу.

Прописи Аутономне покрајине Војводине омогућили су и оснивање две изузетно значајне институције почетком седамдесетих година 20. века – Завода за издавање уџбеника и Лектората за русински језик. Завод за уџбенике (прво са седиштем у Новом Саду, а затим у Београду) у првом реду објављује уџбеничку литературу (за све разреде и све предмете основне школе, за четири

разреда средњих школа у којима постоји предмет Русински језик). Од огромног је значаја објављивање првог *Правописа русинског језика* (1971), *Граматики русинског језика* (Николе Н. Кочиша 1974. године и Јулијана Рамача 2002) и серије речника (*Терминолошки српскохрватско-русинско-украјински*, *Фразеолошки српско-русински*, петнаест малих терминолошких речника за разне струке, двотомни *Српско-русински речник*).

Лекторат русинског језика се развио у Катедру за русински језик и књижевност, која је пре неколико година прерасла у Одсек за русинистику. Док се на лекторату русински језик изучавао са књижевношћу као један заједнички курс, на Катедри за русински језик и књижевност / Одсеку за русинистику организовани су следећи лингвистички курсеви: Русинска фонетика, Русинска морфологија, Русинска синтакса, Русинска лексикологија са карпатском дијалектологијом, Историјска грамика русинског језика. Од 2006/2007. школске године направљен је помак напред у изучавању русинског језика. Акредитован је курс Правопис русинског језика на основним студијама и Русински глагол на мастер студијама, а међу изборним курсевима нашли су се и Контрастивна грамика енглеског и русинског језика и Карпаторусински језик, чиме се отвара могућност да се русинска научноистраживачка делатност подигне на виши ниво.

Колико је русински језик ушао у функционалне сфере, показује и поредбено истраживање Александра Д. Дуличенка (1981), које је утврдило да је русински језик, у поређењу са другим микројезицима, најзаступљенији када је реч о заступљености у издвојеним функционалним сферама (уметничка литература, просвета, администрација, наука, властите културне институције, црква, драмски колективи, радио, теле-

визија, периодика и др.) (Густавсон 1983: 30). Стављајући лингвистички фактор у први план (а искључујући нелингвистичке факторе) и, према томе, закључујући на основу стандардних критеријума одређивања припадања источној, западној или јужној групи словенских језика, Свен Густавсон је закључио да је русински језик ближи језицима западне групе. Он је то учинио због следећих карактеристика: 1. прасловенске групе *kv* и *gv* испред *ě* и *i* дају исте рефлексе као и западнословенски језици (прасловенски *kvěť*, *gvězda*; словачки *kvet*, *hviezda*; русински *квет*, *гвизда*; украјински *цвіт/квіт*, *звізда*); 2. промена *x* на *ш* у другој и трећој палатализацији (прасл. *vъx*, слов. *vše*, русин. *вше*, укр. *все*); 3. прасловенске групе *dl* и *tl* су очуване (прасл. *modliti*, *pletla*; слов. *modlic*, *pletla*; русин. *модліц*, *плетла*; укр. *молити*, *плела*); 4. непојављивање епентетског *л* (прасл. *supješi*, слов. *supěš*, русин. *супеш*, укр. *суплеш*); 5. у групама TORT, TOLT, TERT и TELT долази до метатезе а не до плеофоније (прасл. *dorga*, *golsъ*, *berza*, *melko*; слов. *dráha*, *hlas*, *breza*, *mlieko*; русин. *драга*, *глас*, *бреза*, *млеко*; укр. *дорога*, *голос*, *береза*, *молоко*). Густавсонови закључци у русинистици до данас нису оспорени.

И поред смањивања квалитета у одређеним сферама у последњој деценији 20. века, можемо рећи да је русинска национална заједница ипак сачувала стечени степен функционисања. Издашно финансирање, пре свега од стране надлежних Министарстава Републике Србије и Аутономне покрајине Војводине, пример је за државне органе сваке државе у којој се дотична русинска/лемковска енклава налази – у Словачкој, Пољској, Мађарској, Румунији, Хрватској и др., а поготово у Украјини, која се до данас показала као једина земља у свету која Русине не признаје као Русине. Данашњи, изузетно позитиван третман у Србији / Војводини произлази из

међународноправних и међународнополитичних докумената, које су донели Организација уједињених народа (ОУН), Савет Европе (СЕ) и Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) у последњој деценији 20. века, у којима се разматра и питање националних мањина. У периоду 1992–1999. настало је и неколико значајних докумената СЕ-а и ОЕБС-а, од којих издвајамо четири које је Република Србија ратификовала. Два имају карактер препоруке, што значи да су више инструктивни и необавезујуће природе (*Хашке препоруке о праву националних мањина на образовање*, ОЕБС, 1996; *Препоруке из Лунда о делотворном учешћу националних мањина у јавном животу*, ОЕБС, 1999), а два представљају правно обавезујуће документе о заштити националних мањина (*Европска повеља о регионалним и мањинским језицима*, СЕ, 1992; *Оквирна конвенција за заштиту националних мањина*, СЕ, 1998) (Sprevak 2007: 126).

Почетак трећег миленијума обележава оснивање Националног савета русинске националне мањине (2002) и Завода за културу војвођанских Русина (2007).

Улога и компетенција Националног савета русинске националне мањине, као и осталих националних савета у Републици Србији, у протеклих је десет година уграђивана у више закона. Уставом Републике из 2006. године национални савети су постали уставна категорија. Национални савети представљају највише легитимне органе самоуправе мањина у Републици Србији. Национални савети имају могућност, али и обавезу, да координирају и брину о остваривању права мањина у области образовања, културе, информисања и службеног коришћења језика и писма. Формирањем Националног савета русинске националне мањине, Русини су први пут у својој историји добили прилику да у значајној мери креирају своју

судбину средствима која за то обезбеђује држава у којој живе. Национални савет Русина, заједно са републичким и покрајинским органима, изграђује и унапређује постојеће и ствара нове системске законске претпоставке за што боље функционисање русинске националне заједнице на територији шест општина у којима Русини живе у већем броју.

Циљ Завода за културу војвођанских Русина је истраживање, консултације и посредовање између аутора и публике, јачање и усавршавање аутора и стваралаца. Завод повезује русински културни систем са локалним, регионалним, покрајинским, националним и европским културним системом. Он организује, систематизује и похрањује културну баштину Русина и креира основу за презентовање културе Русина у русинским срединама и шире (Национални савет 2011: 32).

Што се тиче нормирања русинског језика, највећа одговорност је на Одсеку за русинистику, на коме се правопис русинског језика сагледава са научне стране. Смернице за утврђивање савременог стандарда обезбедили су проф. др Јулијан Рамач, проф. др Михајло Фејса и мр Хелена Међеши, првенствено преко капиталних лексикографских дела, двотомног *Српско-русинског речника* (први том 1995, други том 1997) и једнотомног *Русинско-српског речника* (2010). Значајан допринос решавању одређених правописних проблема и језичких недоумица дају и Лингвистичке секције Друштва за русински језик, књижевност и културу из Новог Сада и Културно-просветног друштва ДОК из Куцуре, као и Група за русински језик Завода за културу војвођанских Русина.

Редовна настава на русинском језику од I до VIII разреда одржава се у три насеља: у Руском Крстуру, Куцури и Ђурђеву. Настава у тим местима се у целини одвија на русинском језику. У

Основној школи „Петро Кузмјак” у Руском Крстуру настава се изводи само на русинском језику, а основне школе у Куцури („Братство–јединство”) и Ђурђеву („Јован Јовановић Змај”) јесу двојезичне, тј. постоје одељења са русинским и одељења са српским наставним језиком. У другим русинским срединама, где због мањег броја ученика не постоји могућност извођења редовне наставе на русинском језику, русински језик се изучава као изборни предмет, а са елементима националне културе. Таква пракса је у Новом Саду, Петроварадину, Сремској Каменици, Ветернику, Кули, Врбасу, Бачкој Тополи, Новом Орахову, Госпођинцима, Суботици, Савином Селу, Крушчићу, Сремској Митровици и у Шиду, где постоје посебна одељења у Бачинцима, Беркасову и Бикић Долу (Национални савет 2011: 26). Приметно је опадање броја ученика у редовној настави, а повећање броја ученика у изборној. Сматрајући очување русинског језиком приоритетом приоритета, шест русинских невладиних организација (Матица русинска из Руског Крстура, Матица – Друштво Русина Новог Сада – Војводине, Фондација „Бесермењи” из Сремске Митровице, Културно-просветно друштво ДОК, Етно-клуб „Отето од забора” из Куцуре и Културно-просветно друштво „Ђура Киш” из Шиде) потписали су Протокол о акцији очувања русинског језика у Републици Србији почетком 2012. године.

На основу набрајања места види се да највећи број Русина данас (око 15.000) живи у Аутономној покрајини Војводини, на чијој територији је русински језик већ неколико деценија (од 1974. године) у службеној употреби. Веома добро разумевање и сарадња са органима АП Војводине могу с једне стране бити пример и за многе развијеније европске демократске заједнице, регионе и државе, а с друге стране гарант за одрживост закључка да функционисање русинског

језика у Војводини / Србији има будућност.

Литература

1. Gavrilović, Slavko (1977), „Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka“, *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*, Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine, 153–215.
2. Дуличенко, Александр Д. (2006), „Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки“, у: *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*, Тарту: Комиссия по языковым контактам при Международном Комитете славистов, 22–46.
3. Fejsa, Mihajlo (1998), „Yugoslav Rusyns: Identity, Culture, Education, Religion“, in: *National Minorities in Vojvodina*, Novi Sad: Opšte udruženje studenata za Evropu / Association des Etats Généraux des Etudiants de l' Europe, 56–67.
4. Fejsa, Mihajlo (2000), „Југославянски Русини (Руснаци) / Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians)“, in: *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*, Le Cannet: European Federation of the Maisons de Pays, 267–278.
5. Фейса, Михайло (2004), „Социолингвистични аспект руског језика: Войводина“, у: *Русиньский язык*, ред. Paul Robert Magocsi, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 373–383.
6. Фейса, Михайло гл. ред. (1. том 2006, 2. том 2008), *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005)*, Нови Сад: Прометеј, Одсек за русинистику Филозофског факултета, КПД ДОК.
7. Фейса, Михайло (2009), „Највисши ступењ меншинског образовања“, у: Ю. А., ред., *Карпатские русины в славянском мире*, Москва – Братислава: Univerzita Komenskeho v

- Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra všeobecných dejín, Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Исторический факультет, Кафедра истории южных и западных славян Степаненко, 257–269.
8. Fejsa, Mihajlo (2010), „Dvojezičnost kod rusinske dece u Vojvodini“, u: *Zbornik radova Pedagoškog zavoda 6: Jezici otvaraju vrata različitih kultura*, Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine, 69–73.
  9. Фејса, Михајло (2010), *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Србија и еј руска меншина / The New Serbia and Its Ruthenian Minority*, Нови Сад: ИК Прометеј – КПД ДОК.
  10. Fejsa, Mihajlo (2011), „Ruthenian-Serbian Dictionary“, in: Rača, Georgeta, ed., *Academic Days of Timisoara: Language Education Today*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 611–621.
  11. Фејса, Михайло (2011), „Генетична база руског језика“, *Русин*, Кишинев: Обществена асоцијација Русь, 125–130.
  12. Фејса, Михайло, „Правописни словник руског језика“, Интеррегионална комисија за кодификовање руског језика Конгреса русинског језика – Конгрес Русинох / Руснацох / Лемкох, интернет, доступно на: www.rusnak.info.
  13. Густавсон, Свен (1983), „Руски језик у Југославији – дияхрония и синхрония“, *Творчоси*, 9, Нови Сад. Друштво за руски језик и литературу, 20–30.
  14. Хорњак Михајло (2006), „Бачко-сремски Русини“, у: *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745–2005)*, Нови Сад: Прометеј, Одсек за русинистику Филозофског факултета, КПД ДОК, 23–73.
  15. Медеши, Гелена (2008), *Јазик наш насушни*, Нови Сад: Друштво за руски језик, литературу и културу.
  16. Национални савет русинске националне мањине (2011), *Информатор: Русини у Србији*, Руски Крстур: Национални савет русинске националне мањине, НИУ Руске слово.
  17. Рамач, Јулијан, Фејса, Михайло, Медеши, Гелена (I том 1995, II том 1997), *Српско-русински речник / Србско-русински словник*, Нови Сад – Београд: Катедра за русински језик и књижевност, Друштво за русински језик и књижевност, Завод за уџбенике и наставна средства.
  18. Рамач, Јулијан, Фејса, Михайло, Медеши, Гелена, Тимко-Ћитко, Оксана (2010), *Руско-српски словник / Русинско-српски речник*, Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за руски језик и литературу, Завод за културу войводјанских Руснацох.
  19. Sprevak, Zoroslav (2007), „(Postoje li) evropski standardi u obrazovanju nacionalnih manjina“, u: *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja*, Novi Sad: Odsek za pedagogiju Filozofskog fakulteta, 124–128.
  20. Варга, Михал (1999), „Руснаци у Југославији“, у: *Замыряне на Русинів*, Copenhagen: The Danish Cultural Institute, 61–66.
  21. Vujić, Aleksandra (2005), *Pravo pripadnika nacionalnih manjina na obrazovanje u Vojvodini*, Novi Sad: Vojvođanski centar za ljudska prava.

THE RUTHENIAN LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF SERBIA / VOJVODINA

Summary

The ancestors of Rusyns / Ruthenians settled in the central Bačka region in the mid-eighteenth century. The author tries to explain how it was possible for 25 000 people to standardize their language out of the vernacular – from the confessional schools and the first Ruthenian cultural organization (1919) to the high school in Ruski Krstur (1945) and the Department of Ruthenian Studies in Novi Sad (1972). At the end of the twentieth century A. D. Duličenko described the Ruthenian language as a sociologically distinct Slavic microlanguage. Nowadays minority rights are protected by international (UNO, CEU, OSCE) documents, hence the Ruthenian language in Vojvodina / Serbia has a future.

fejsam@gmail.com